

Uus Knops
Waar ben je, CASPER
lieve broer? — EEN ROUWBOEK

BORGERHOFF
& LAMBERIGTS

Opvallend mooi geschreven, in een rijke maar altijd toegankelijke taal. Een zeer boeiend en uitiem aangrijpend verslag van een zoektocht naar een vermiste persoon.

- Jan Verheyen

Een noodzakelijk boek dat je leert om te gaan met dat ene vreselijke noodlot waaraan niemand ontsnapt. Een boek om te omhelzen. Om je hart aan te warmen.

- Tim F. Van der Mensbrugge

Uus Knops appelleert sterk aan je eigen ervaringen rond verlies en verdriet om haar ultieme boodschap over te brengen: dat je verdriet uiteindelijk je geluk niet in de weg hoeft te staan. Een erg inspirerend en hoopvol boek.

- An Swerts (*Knack*)

Zo verwerk je je verdriet en steun je anderen.

- Marijke Clabots (*Flair*)

Een boek om in één keer uit te lezen. Soms met ingehouden adem, soms met een glimlach, soms met wateroogjes en aan het einde met rollende tranen. Wat een tour de force.

- Kirsten Lemaire (*Studio Brussel*)

Uus Knops schreef met dit boek een intense ervaring neer, die ze ondertussen ook professioneel benadert. Of hoe de dood van een veel te jonge naaste het leven zoveel sterker kan maken.

- Friedl Lesage (*Radio 1*)

Een must voor iedereen die zich wil verdiepen in rouw of die zelf in een rouwproces zit.

- *Zwijgen is geen optie*

In een rouwproces gaat meestal alle aandacht naar de ouders of de partner, maar worden broers en zussen vaak vergeten. Dit boek is bijzonder omdat het de nadagen van verdriet van een zus beschrijft, die de puzzel van het leven van haar broer stukje per stukje weer opbouwt.

- *Manu Keirse*

Een indrukwekkend boek, heel aangrijpend en ontroerend. Prachtig en sober verteld. Droevig, uiteraard, maar knap geschreven. Innemende sfeer... Dank om dit te willen delen.

- *Damiaan Denys*

Een tragisch verhaal, maar toch zo hartverwarmend. Over hoe de dood een plaats te geven in het leven. Een mooi eerbetoon aan Casper. Een aanrader voor iedereen die iemand heeft verloren.

- *Goodreads* ★★★★★

Je vóélt de angst, het verdriet en de wanhoop, maar ook de liefde, hoop en dankbaarheid van het gezin. Voor mezelf zal dit boek het rouwkaartje vervangen bij mensen die me nauw aan het hart liggen als ze met een verlies geconfronteerd worden.

- *Goodreads* ★★★★★

INHOUD

HOOFD IN DE WOLKEN, VOETEN OP DE GROND	19
HOOP EN WANHOOP	27
VERMISSEN IS VERDER DAN MISSEN	53
KWELLEND ONZEKERHEID, SLOPENDE ZEKERHEID	71
DE OVERTOCHT	81
FYSIEK AFWEZIG, SYMBOLISCH AANWEZIG	93
HET HUIS HUILT MEE	109
RELATIEVE TIJD	117
GEVLEUGELDE WOORDEN	125
VERDRIET VRAAGT LIEFDE	131
ROUW IN DE SPREEKKAMER	143
OVER GENEN EN GENERATIES	151
ODE AAN HET LEVEN	161
DANKWOORD: YOU ARE GOLD	165
NABESCHOUWING	171

Opgedragen aan Casper.

Tegen het eeuwige vergeten.

degelijkheid van Times New Roman, het lettertype waarin Casper zijn laatste grote wapenfeit had geschreven, namelijk zijn thesis. Ik tekende een slinger van bladeren, die onderaan de steen werd gebeiteld, bij wijze van aanwezige natuur op momenten dat er geen bloemen, insectenhotels of nestkastjes zouden staan. De keuze van de datums was weer een hindernis, want welke datum was nu de werkelijke overlijdensdatum? Het is geworden:

Casper Knops

° Leuven, 15 februari 1982
 † Mérida, 23 november 2005
 ‡ Vosselaar, 23 juni 2007

*Eerst leek het voor even,
 toen bleek het voor eeuwig.*

Caspers graf is en blijft een plek van verstillig. De behoefte om het te bezoeken is erg wisselend. Bij mama blijft deze behoefte het grootst. Ze praat er wekelijks met Casper, zoekt steun bij hem, vertelt hem nieuwtjes, of komt haar dankbaarheid naar hem uiten. Ze kuist zijn steen, *Ikzelf voel veel nabijheid als* herschikt de bloempotjes, wrijft *ik bij Caspers graf sta, starend* eens over zijn wang. Meer kan ze voor hem niet meer doen. We *naar zijn naam, verstild* zien dat er nog andere bezoekers *in steen.* bij Casper komen, al weten we niet altijd wie. Dan staan er plots nieuwe bloemen, een mooie plant, een beeldje van een vogel, een insectenhotel. We weten wel dat de ouders van Jana trouwe, onopvallende bezoekers zijn, die zonder zich op te dringen het verdriet blijven voelen van het verlies van hun misschien wel toekomstige schoonzoon. Ook Caspers vrienden en vriendinnen komen nog altijd langs, elk met een eigen regelmaat. De reden of de aanleiding om iemands graf te bezoeken is persoonlijk en daardoor vaak heel verschillend. Gevoelsmatigheid is de enige constante, wetenschap komt hier niet aan te pas. *Ikzelf voel veel nabijheid als ik bij Caspers graf sta, starend naar zijn naam, verstild in steen.*

VERDRIET VRAAGT LIEFDE

Het zichtbare en onzichtbare web van vriendschap laat op kleine en grote momenten zien hoe stevig zijn draden geweven zijn. Het is een web dat heel wat meedraagt aan vreugde en verdriet. Bij rouw is een sociaal netwerk van levensbelang. Samen met mijn vrienden was het zoeken naar een nieuwe en gemeenschappelijke taal. Een die misschien al had kunnen bestaan, want vóór Casper

*‘Sterkte’ is zowat het meest
toegewenste woord, maar al te
veel sterkte is nefast. Je loopt
het risico dat iemand die zich
sterk houdt niet aan rouwen
toekomt.*

waren er ook andere dierbaren van mensen in mijn omgeving en vriendenkring overleden. Daar ben ik vast onbeholpen of vermijndend mee omgegaan. Al te vaak heb ik niets van me laten weten, omdat ik de juiste woorden niet vond. Of stamelde ik ‘sterkte’. Een van mijn beste vrienden leerde ik

kennen toen zijn vader een tiental jaar overleden was, en ik beken tot mijn schaamte en mijn spijt dat ik dat toen klasseerde als ‘heel lang geleden’, en dus verleden tijd.

‘Sterkte’ is zowat het meest toegewenste woord. Het benadert de categorie waartoe ook ‘gelukkige verjaardag’ en ‘gelukkig nieuwjaar’ behoren, die van standaarduitdrukkingen die goedbedoeld maar weinigzeggend zijn. Ik ben er zeker van dat achter die toegewenste ‘sterkte’ veel meer schuilgaat, dat de empathie veel groter is en de onbeholpenheid van dit woord onbedoeld. Want sterkte is niet wat je iemand die rouwt nu als belangrijkste toewenst. Al te veel sterkte is nefast, vanwege de te grote inzet op draagkracht en op je sterk houden, met als risico dat iemand die zich sterk houdt niet aan rouwen toekomt. Anderzijds zullen rouwenden zich soms ook sterker moeten voordoen dan ze zijn, en kunnen ze daarbij enige aanmoediging gebruiken. Als je het ondraaglijke moet zien te dragen, komt sterkte inderdaad van pas. Het is een complex en paradoxaal gegeven, en iemand sterkte toewensen moet niet per se angstvallig vermeden worden. Maar ik durf wel een pleidooi te houden voor alternatieven die meer aansluiten bij wat we rouwenden echt toewensen. Zoals het in die andere talen zo mooi kan met ‘take care’, ‘I’m so sorry’ of ‘courage’. Misschien past bij ons wel ‘Groet, houd moed’, of ‘Ik rouw met jou’, of ‘Ik leef met je mee.’

Op veruit de meeste rouwkaarten prijkt in sierlijke letters ‘Innige deelneming’. Iemand die zich goed voelt bij deze formulering, en het gevoel heeft ook echt innig deel te nemen aan het verdriet, kan deze woorden natuurlijk gebruiken. Vaak komen ze wat plechtstatig over. ‘Mijn deelneming’ kan een alternatief zijn. Al kan je je afvragen welk deel je dan neemt. Een mooie tekst recht uit het hart kan bij een klassieke rouwkaart de gestileerde orchideeën of kringen in het water bij zonsondergang ruimschoots compenseren. Iemand die meer in beelden dan in woorden denkt, kan

op een visuele of creatieve manier zijn steun betuigen. Met een tekening, een betekend koffiekopje of een zakdoek met een persoonlijk borduursel op. Zoals ieders rouwproces persoonlijk is, kan de steun ook op een persoonlijke manier ingevuld worden.

‘Je moet het een plaats geven’ of ‘het zal slijten’ zijn uitspraken waar mijn ouders de goede bedoeling in herkennen, maar het zijn woorden die hen niet troosten. Het zijn holle woorden voor hen, die ze zelf opvullen met een betekenis waar ze zich niet in kunnen vinden. Zo kan een van mijn zussen zich ergeren aan de uitspraak ‘dat hij verder leeft in onze herinneringen’ of ‘dat hij toch altijd bij je is’. De dood is een delicaat onderwerp, waarbij er vaak wordt gegrepen naar metaforen. Dat kan mooi en veelbetekenend zijn, maar het kan ook leiden tot misverstanden. Om deze misverstanden te vermijden, helpt het om echt even

—————
*De dood is een delicaat
 onderwerp, waarbij er vaak
 wordt gegrepen naar metaforen.
 Dat kan mooi en veelbetekenend
 zijn, maar het kan ook
 leiden tot misverstanden.*
 —————

stil te staan bij het overlijden, om mee te voelen, mee te lijden, en de emoties te benoemen. Zelfs al zijn dat zinnen met ‘vreselijk’ en ‘afschuwelijk’, en ‘waarom moet dat nu gebeuren’. Het kan dat het niet lukt om de juiste woorden te vinden, dan mogen dat gerust de woorden zijn: ‘Ik weet niet goed

wat ik moet schrijven, en al helemaal niet hoe ik je kan troosten.’ Dat stilstaan en meevoelen is een mooi gebaar, en vraagt ook een beetje lef. Vaker lopen we weg van pijn en ellende en richten we onze aandacht liever op het leuke en het mooie en het vrolijke op deze wereld. De andere richting op kijken doet veel

deugd voor degenen die in die richting zitten. Het liefste wat we doen als iemand lijdt, is de pijn verzachten of het verdriet wegnemen. Dat is een logische reactie, een zorgzame reflex die voort-

_____ komt uit onze empathie. Maar
Verdriet vraagt liefde, en deze reacties komen al te vaak
een beetje lef. Verdriet over als sussend, wegwuivend,
vraagt liefde, geen logica. niet erkennend, relativierend.

_____ Ook al zijn ze met heel andere
 intenties geuit. Het verdriet benoemen, mee lijden, samen zijn in de pijn, dat geeft erkenning en vertrouwen. Verdriet vraagt liefde, en een beetje lef.

Ik zie daar het verhaal van de hersenhelften in, een zeer eenvoudige manier van kijken naar onze hersenen die in werkelijkheid uiteraard oneindig veel complexer functioneren. Anatomisch gezien bestaan onze hersenen uit een rechter- en een linkerhersen helft die door een soort brug met elkaar worden verbonden. Je zou aan elke hersenhelft specifieke functies kunnen toekennen. Als ik rouw, ben ik overspoeld in mijn rechterhersen helft, de helft die grofweg staat voor de emoties en de intuïtie, de helft die voelt. Spreek me dan niet aan met jouw linkerhersen helft, die van de logica, de ratio, de helft die weet. Liever heb ik dat jouw rechterhersen helft zich richt tot mijn rechterhersen helft. Dat jij meevoelt met wat ik voel. Probeer niet op te beuren, maar laat gebeuren. Van daaruit kunnen we dan samen over de verbindende brug naar onze linkerhersen helft wandelen. Vanuit de empathie en de erkenning voor mijn emoties, komt er dan vanzelf wel een opgeluchte zucht en een hoopvol lichtpuntje. Verdriet vraagt liefde, geen logica.

Misschien kunnen twee voorbeelden deze benadering illustreren. Het eerste voorbeeld komt voort uit mijn ervaring als moeder van jonge kinderen. Als mijn zoon dramatisch huilt omdat zijn blokkentoren is ingestort, benoem ik eerst zijn verdriet en erken ik zijn ellende, want een minutieus opgebouwde blokkentoren die instort is voor een kleuter nu eenmaal vervelend, en met een stevige knuffel zal zijn snikken tot bedaren komen. Dat is het moment waarop we samen een oplossing zoeken. In die heftige huilbui de zwaktes van de opbouw van zijn toren uitleggen of de toren snel zelf terug opbouwen, of alles opruimen want het is toch tijd om te eten, dat doet de huilbui alleen maar toenemen, omdat zijn verdriet niet erkend is en hij zich niet begrepen voelt. Ofte: met mijn rechterhersen helft voel ik eerst mee met zijn verdriet, vanuit die erkenning kunnen we samen 'over de brug wandelen' naar onze linkerhersen helft waar we samen naar een oplossing kunnen zoeken. Als mijn linkerhersen helft al met oplossingen komt aandragen op het moment dat mijn zoon nog volop met zijn rechterbrein aan het voelen is, wordt er niet getroost en niets opgelost.

Het tweede voorbeeld betreft mijzelf. Vorige zomer gingen we met de hele familie op vakantie naar de kust in Zeeland. Ik moest die dag nog werken, en kwam pas in de late namiddag aan. Helaas was er niemand in het vakantiehuisje, en niemand nam zijn telefoon op. Ik wandelde wat heen en weer op de dijk, tot eindelijk een van mijn zussen de talrijke gemiste oproepen had gezien, en mij liet weten waar ze zich hadden geïnstalleerd. Op het strand kwam ik mama tegen, ik vertelde haar over mijn frustratie en zij reageerde met 'Ach, je bent hier nu, eind goed al goed'. Ik wandelde richting zee, en kwam onderweg een van mijn zussen tegen:

‘Tja, we hadden je later verwacht, we konden toch niet weten dat je vroeger hier zou zijn.’ Ook waar. In de branding van de zee was mijn man met de kindjes aan het spelen. ‘Ach, hoe frustrerend, en je bent waarschijnlijk vroeger gestopt om hier sneller te kunnen zijn, je keek er zo naar uit, en dan stond je daar in je eentje aan het huisje, zo jammer!’ Dat waren de woorden die ik nodig had. Waarop ik antwoordde: ‘Ja, inderdaad, superjammer, maar bon, het is nu zo, eind goed, al goed.’ Ik voelde me erkend in mijn pech, en dat volstond om het te relativeren en het achter me te laten.

Een berichtje of kaartje, zomaar of op speciale dagen, zijn weldadig en betekenen veel meer voor de rouwende dan de inspanning die het kost.

Mensen vinden het soms moeilijk om te bedenken wat ze moeten zeggen, zeker wanneer het overlijden nog recent is. Eigenlijk ‘moet’ er niet veel, en ook niet hoofdzakelijk op het vlak van ‘zeggen’. Luisteren is nog belangrijker. Al dan niet gepaard met een omhelzing of een troostend gebaar. Laat rouwende mensen hun verhaal doen, al is het enkele keren hetzelfde, tot in den treure. Het doet zoveel deugd om gehoord en beluisterd te worden. Het is bovendien niet alleen deugddoend, maar ook nog eens erg nuttig. Door te praten over een emotionele gebeurtenis moeten de linker- en rechterhersenhelft namelijk samenwerken, en dat is nu net de manier waarop verwerking tot stand komt. Dit geldt zowel voor kinderen als voor volwassenen: praten helpt. Wat op het vlak van ‘zeggen’ wel van wezenlijk belang is, is het vertellen van herinneringen over de overledene. Oude of nieuwe herinneringen horen is als een glimp opvangen van diens aanwezigheid. Tastbare tekens

van meeleven doen eveneens goed, ook maanden en jaren later nog. Een berichtje of kaartje zomaar of op speciale dagen, in herinnering gebracht door een rouwkalender of door een notitie in je agenda, zijn weldadig en betekenen veel meer voor de rouwende dan de inspanning die het kost.

Meeleven kan ook op andere manieren tastbaar zijn. Handen, vuisten, armen, schouders, ik kon ze allemaal gebruiken. Handen om me te helpen, vuisten om mee tegen de kwaadheid te vechten, armen om me te omhelzen, schouders om op uit te huilen. De online duimen en schouderklopjes als reactie op mijn berichten over Casper op sociale media deden me ook deugd en maakten dat ik me op zulke momenten eens te meer gedragen voelde. Sociale media is een makkelijke manier om veel mensen te bereiken, en een welgekomen reactie van mensen vraagt daar niet veel inspanning noch tijd. Maar zulke reacties kunnen nooit de warmte en

Samen verder leven, daar zit al grootsheid genoeg in.

troost van echt contact vervangen. Echt contact blijft onontbeerlijk en zoveel meer waarde hebben. Een meelevende blik, een tedere knuffel, het samen zijn is zo wezenlijk. Het is nobel en nodig om samen aan de verbindingen van het reële en het virtuele sociale web te bouwen door elkaar meer op te zoeken. Laat ons troosten en getroost worden. Verdriet vraagt liefde, in levenden lijve.

Verdriet vraagt liefde, maar ook liefde voor jezelf. De liefdevolle moed om de pijn toe te laten en het gemis in zijn volheid te ervaren. De mildheid om te mogen rouwen en om tranen toe te laten bij een liedje vol herinneringen, ook als het overlijden ‘al’

enkele maanden of jaren geleden is. De liefde voor jezelf door een buitensporig groot boeket bloemen te kopen of per acuut een dag verlof te nemen om te gaan uitwaaien en uithuilen aan zee. De liefde voor jezelf om te rouwen op jouw eigen manier. Verdriet vraagt liefde voor jezelf.

Het overlijden van een dierbare zin of betekenis geven, het is voor sommigen wel weggelegd. Ik zie dat ons gezin het niet in grootse dingen heeft gezocht. We hebben geen fonds of organisatie opgericht, en houden geen jaarlijkse bijeenkomsten met Caspers vrienden. Het is prachtig als mensen dit wel kunnen of willen doen, en het geeft vaak een nieuw doel en perspectief op de toekomst die anders zinloos en al te pijnlijk lijkt te zijn. Maar samen het leven verder leven, dat hebben we wel gedaan, en dat doen we nog steeds, elke dag. Samen verder leven, daar zit al grootsheid genoeg in.

Het verdriet dwaalt rond en zoekt zijn plaats. Soms nestelt het zich en draag ik het gewillig mee. Op andere dagen vecht en strijdt het met de normale gang van een dagdagelijks leven. Met de jaren zijn er meer en meer dagen van genesteld verdriet. Maar er blijven onverwachte vlagen van stekend verdriet komen, al dan niet met tranen. Zo'n vlag wanneer ik de planten water geef en de radiomuziek mijn huidbarrière negeert en me raakt tot diep in mijn hart. Zo'n vlag wanneer, rustig cruisend op de autostrade, mijn blik blijft rusten op een nummerplaat met de letters CAS. Zo'n vlag, iets minder onverwacht misschien, van intens verdriet wanneer mijn man me vertelt dat een nichtje haar boreling Cas heeft genoemd en het daaropvolgende besef dat ik die naam dus

in een andere context nog vaak zal horen. Een vlag ook wanneer ik op mijn fiets zit en een sierlijke blauwe reiger parmantig zie zoeken naar een prooi. Of toen ik op een terras een roodborstje tot aan de tafel zag trippelen, net op het moment dat ik mijn verlangen om een boek over Casper te schrijven had verteld aan een vriendin. Maar ook plots op een onbewaakt moment, als vanuit het niets kon ik overvallen worden door het intense en volle besef dat hij dood was, en dat we hem nooit maar dan ook nooit meer zouden terugzien. Dan vloeiden er massa's tranen, het spaarbekken van opgespaard verdriet liep dan helemaal leeg.

Van nabij geconfronteerd worden met de dood en zijn gevolgen tot op de dag van vandaag veroorzaakt een ander perspectief op het dagelijkse leven. Het kan leiden tot spirituele gedachtes over een andere dimensie, over een groter geheel. Misschien is de dood niet het einde, maar de transformatie naar een andere vorm van verder leven? Andere culturen kijken anders naar de dood. De tijd die onze jongens na hun dood nog hebben doorgebracht aan de oevers van de rivier, ongevraagd en ongewild, zou misschien wel gezien kunnen worden als een hemelbegrafenis. Een idee dat voor ons afschuwelijk gruwelijk is, maar in de oosterse cultuur een gangbaar gebruik. Hun betekenisgeving ondersteunt hen hierin, ze willen hun doden overleveren aan een van de vier oerelementen: water, lucht, aarde en vuur. Via de hemelbegrafenis komt de dode dichterbij de hemel en is de levenscyclus rond. Men komt zonder iets, men gaat zonder iets en men laat ook niets achter. Volgens de Griekse mythologie kon je vermijden om eeuwig bij de oever van de rivier Styx rond te zwerven door een munt te betalen aan de veerman, die je naar de overkant bracht, naar de

Elyseïsche velden. Waar zijn die dan, die velden? Waar is Casper dan? Wat is dat toch, dat mysterie van de dood?

De vraag waar mijn broer is, stel ik me nog steeds met enige regelmaat. Misschien ligt het antwoord verborgen in de wij(d)sheid van de natuur. De ene dag zoek ik verwoed, de andere leg ik me op mijn rug in het gras en verwacht ik het antwoord in de wolken. Nog een andere staar ik naar de bloesems of huil ik mee met de zwiepende regen. Geen dag is hetzelfde, maar elke dag is wel zonder hem.

Mijn basisvertrouwen in een goede afloop is door de gebeurtenis met Casper helaas fundamenteel geschonden.

Die confrontatie met de dood heeft mijn blik op de wereld veranderd. Mijn basisvertrouwen in een goede afloop is door de gebeurtenis met Casper helaas fundamenteel geschonden. ‘Groet, houd moed’, wordt nu gevolgd

door ‘hópelijk komt het goed’. Ik ben pessimistischer geworden in gebeurtenissen en in mijn gevoel van veiligheid. Ik neem minder risico’s. Maar de keerzijde van de medaille is mijn toegenomen geloof in sociale steun en vriendschap. Aan rouwpijn valt niet te ontkomen, daar moeten we aan toegeven, tegen ons instinct in. We moeten manieren vinden om te rouwen, om onszelf hierin staande te houden, om ons hierin te laten ondersteunen. Want rouwen kan niet zonder de liefde van anderen.

Het overlijden van Casper is een heftige confrontatie met zijn en bij uitbreiding met onze eigen sterfelijkheid. Een gegeven

waar angst voor bestaat, wat we graag vermijden. Anderzijds zal niemand ontkennen dat de dood bij het leven hoort, doodgewoon, maar weinigen leven ernaar. Toch is dit geen pleidooi voor het oneindige leven. In de plaats daarvan helpt het besef van onze eindigheid om des te intenser te leven in het hier en nu. Het doet me nog bewuster keuzes maken, omdat het kan.

Door de dood zijn plaats te geven, sta ik anders in het leven. Ik kan leven met de dood, ik zou het mij zonder niet meer kunnen voorstellen.

Zingeving is geen ingeving, het vraagt om stilstaan en invulling geven aan de lege bladzijden die voor ons liggen. Dat volle leven leid ik terwijl ik dagelijks denk aan de dood. Rouw draagt veel verdriet in zich, maar tegelijk ook levenslust. Rouwen vraagt moed, moed om je kwetsbaar te voelen, om stil te staan ondanks de pijn, moed om de eindigheid van het leven te aanvaarden. Door de dood zijn plaats te geven, sta ik anders in het leven. Ik kan leven met de dood, ik zou het mij zonder niet meer kunnen voorstellen.

*Eerst leek het voor even,
toen bleek het voor eeuwig.*